

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
 माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
 माननीय न्यायाधीश श्री नहकुल सुवेदी

फसला

०७९-WO-०१५९

विषय: उत्प्रेषणयुक्त परमादेशसमेत।

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १४ बलखु स्थित वयोधा अस्पताल प्रा.लि.को अखितयार प्राप्त सञ्चालक रवि कुमार गुप्ता.....	१	निवेदक
काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १४ बलखु स्थित वयोधा अस्पतालमा कार्यरत डा. शशी कुमार झा.....	१	
काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १४ बलखु स्थित वयोधा अस्पतालमा कार्यरत डा. अभय यादव.....	१	

विरुद्ध

उच्च अदालत पाटन, ललितपुर.....	१	विपक्षी
काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल, काठमाडौं.....	१	
बाँकि जिल्ला, नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. ४ ठेगाना भई हाल काठमाडौं जिल्ला, चन्द्रागिरी नगरपालिका वडा नं. १५ बस्ने पल्लवी श्रेष्ठ.....	१	

नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(२) बमोजिम यस अदालतको असावारण
अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश
यसप्रकार रहेको छ :-

संक्षिप्त तथ्य

१. मिति २०७७।०७।०९ मा काठमाडौं कलंकी चोकमा गुडिरहेको ट्याक्सीको टायरमा अलझाएको चङ्गाको धागोमा अलझी मेरो दाहिने खुट्टामा गोलीगाँठो (Ankle) मुनीको भागमा घाउ भएकोले उपचारको लागि वयोधा अस्पतालमा जाँदा डा. अभय यादवले मेरो उपचार गर्ने भनिए पनि मलाई जानकारी नगराई डा. शशी झाले गर्नुभएको हो। मेरो घाउको Proper Diagnosis गर्नुपर्ने चिकित्सकले नगरेको फलस्वरूप मेरो right foot हलचल गर्न नसक्ने भएपछि ग्राण्डी इन्टरनेशनल अस्पताल र बि. एण्ड बि. अस्पताल हुँदै अन्तमा भारत लखनऊ स्थित Ahuja Hospital मा २०२२।११।२० (२०७७/०८/०५) मा Operation भयो। विपक्षी वयोधा अस्पतालले आवश्यक Diagnosis नगरी लापरवाही गरेको कारण इन्फेक्सन भएको भन्ने शङ्का उब्जी नेपाल मेडिकल काउन्सिल (NMC) मा २०७८।०१।१० गते लापरवाही ठहरे आवश्यक कारवाही गरिदिन निवेदन दिएकोमा NMC ले २०७८।०८।२० गते email पठाएपछि मलाई जानकारी भएकोले उपचार गर्ने डा. शशी कुमार झाले उपचारमा लापरवाही गरेको र अस्पतालले एकजना चिकित्सकको नामको Letter head मा अर्कै चिकित्सकद्वारा उपचार गराउनेजस्तो लापरवाही गरेको हुँदा विपक्षीहरूबाट उपचार गर्दाको खर्च रु.३,५२,८३०।-, उपचार गर्न लाग्ने खर्च थप रु. ३,००,०००।-, कानून व्यवसायीको पारिश्रमिक रु.२,००,०००।- र चौध महिना छुट्टीमा बस्नु परेकोले तलब वापत रु. ५,६४,०००।- समेत विपक्षीहरूबाट दिलाई भराई पाऊँ भन्ने व्यहोराको विपक्षी प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उजुरी दिएकी रहेक्षिन्।
२. सेवाग्राहीले रोजेको डाक्टरबाटै सेवाग्राहीको उपचार हुँदै आए अनुसार मिति २०७७।०७।०९ गते बिहान विपक्षीले इमर्जेन्सीमा उपचारको लागि आउँदा सो दिन डा. अभय यादव विदामा रही Doctor on Call मा रहेका अर्थेपेडिक्स डा. शशी कुमार झाले निज बिरामीलाई हेर्नु भएको थियो र पछि निज Follow up मा आउँदा पनि इमर्जेन्सीमा हेर्नु भएको डा. शशी कुमार झावाटै देखाउनु भएको कुरालाई स्वयं स्वीकार गर्नुभएकी, विपक्षीले अस्पतालले प्रत्येक डाक्टरलाई उपलब्ध गराउने अस्पतालमा रहने Letter Head मा एउटा डाक्टरको Letter Head मा अर्को डाक्टरबाट उपचार गराई Treatment Record विपरित उपचार गराएको, स्वास्थ्य सेवालाई व्यापार बनाएको, डाक्टरको कामको निगरानी नगरेको भन्ने उजुरी बनावटी रहेको छ र विपक्षीलाई हामीले क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने होइन। विपक्षीले दिएको उजुरी उपभोक्ता संरक्षण ऐन,

- ३५
- २०७५ को दफा ५० को म्यादभित्रसमेत नरहेकोले प्रथम दृष्टिमै विपक्षीको उजुरी खारेजभागी छ भन्ने वयोधा अस्पताल प्रा.लि.को प्रतिउत्तर जिकिर रहेको ।
३. विपक्षीले आफैले रोजेको डाक्टरबाट उपचार गराएको अवस्थामा Treatment Record विपरित एउटाको सट्टा अर्को डाक्टरबाट उपचार गराएको भन्ने लिएको दावी नमिल्नुको साथै विपक्षीको उजुरी उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को म्यादभित्र समेत नरहेकोले विपक्षीको दावी खारेज गरिपाऊँ र मैले कुनै किसिमको लापरवाही नगरेकोले मैले क्षतिपूर्ति व्यहोर्नु पर्ने होइन भन्ने व्यहोराको डा. अभय यादवको प्रतिउत्तर जिकिर रहेको साथै मैले दिएको सल्लाह अनुसार विपक्षी नआई आफै अस्पताल चाहाँ गरेको अवस्थामा भएको भनिएको इन्फेक्सनलाई मेरो लापरवाहीले भएको भन्न मिल्दैन । मैले गरेको उपचारमा कुनै लापरवाही भएको छैन, मैले दावी अनुसारको क्षतिपूर्ति व्यहोर्नु पर्ने होइन साथै विपक्षीकै फिरादको रोहमा विपक्षीको उजुरी म्यादभित्र समेत रहेको छैन भन्ने व्यहोराको डा. शशी कुमार झाको प्रतिउत्तर जिकिर रहेको ।
४. विपक्षीको उजुरी हदम्याद भित्रको नरहेको भन्ने हामी निवेदकहरूको प्रतिउत्तर जिकिरको सन्दर्भमा मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा १३२ अनुसार हदम्याद भित्र रहे नरहेको बारे काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७९।०२।१२ मा उजुरीकर्ता वादीले विपक्षी प्रतिवादीहरू वयोधा अस्पताल प्रा.लि.मा मिति २०७७।७।९ मा उपचार गर्न गएको सो उपचारबाट आफू ठिक नभएकोबाट बि.एण्ड बि. अस्पताल प्रा.लि.ललितपुरमा र त्यसपछि अहुजा अस्पताल, लखनऊ भारतमा उपचार गराएका उजुरीकर्ता वादीले नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा मिति २०७८।१।१० मा छानविन गरी सत्यतथ्य पत्ता लगाउन निवेदन दिएको र छानविन समिति गठन भई सो छानविनबाट यी उजुरीकर्ता उपर विपक्षीहरूको कार्यबाट हानी नोक्सानी भएको एकिन जानकारी नेपाल मेडिकल काउन्सिलको मिति २०७८।८।१९ को पत्रबाट उजुरीकर्ता वादीले थाहा जानकारी पाएको भन्ने देखिएको सो मित्रिबाट प्रतिवादीहरूको सेवाबाट हानी नोक्सानी पुगेको एकिन भई उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को म्यादभित्र प्रस्तुत उजुरी परेको हदम्याद भित्रको देखिंदा प्रस्तुत मुद्दालाई नियमित सुनवाईका लागि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने आदेश भएको ।
५. उच्च अदालत, पाटनसमक्ष काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जारी भएको वेरितको अन्तरकालिन आदेश बदर गरी पाउन दिएको निवेदनमा उच्च अदालत, पाटनले म्याद भित्रै प्रस्तुत उजुरी परेकोले नियमित सुनवाईको लागि पेश गर्ने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति

२०७९।१०२।१२ गते भएको आदेश परिवर्तन गरिरहन पर्ने नदेखिएको भन्ने उच्च अदालत, पाटनबाट मिति २०७९।१०४।१९ गते आदेश भएको।

६. उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० मा उजुरी गर्ने हदम्याद ६ महिना रहेकोमा उजुरीकर्ताले मिति २०७७।०७।०९ र १६ मा वयोधा अस्पतालमा, मिति २०७७।०७।२३ मा ग्राण्डी अस्पतालमा, मिति २०७७।०७।२६ मा बि. एण्ड बि. अस्पतालमा र त्यसपछि २०७७।०८।०५ मा अहुजा अस्पताल लखनऊ, भारतमा अप्रेसन गराएको सो मितिबाट पनि ६ महिनाभित्रको उजुरी नहुँदा मिति २०७८।०९।१० मा नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा दिएको निवेदन बारे काउन्सिलले २०७८।०८।१९ मा निर्णय गरी २० गते email पठाएकोबाट थाहा भयो भन्ने कुराबाट हदम्याद सूजना गर्न मिल्दैन। काठमाडौं जिल्ला अदालतको उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को म्याद नघाई फिराद परेको भन्ने नमिल्ने भन्ने आदेश उक्त दफा ५० को अतिरिक्त ने.का.प.२०२२ नि.नं.३०१ पृष्ठ २३६, ने.का.प.२०६९ नि.नं. ८७४४ पृष्ठ १, ने.का.प.२०५५ नि.नं. ६६२५ पृष्ठ ६३६ मा स्थापित सिद्धान्तको प्रतिकूल रहेको छ। तसर्थ, उच्च अदालत, पाटनले काठमाडौं जिल्ला अदालतको त्रुटिपूर्ण अन्तरकालिन आदेशलाई बदर नगरी सदर गरेको त्रुटिपूर्ण आदेशसमेतका आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाऊँ साथै हदम्याद नाघी परेको मुद्दाको सुनुवाई रोकी पाउन प्रतिषेधसहित परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको रवि कुमार गुप्तासमेतले यस अदालतमा पेश गरेको रिट निवेदन।
७. यसमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको वादी पल्लवी श्रेष्ठ र प्रतिवादी डा. शशी कुमार झासमेत भएको मुद्दा नं. ०७८-CP-३९१४ को क्षतिपूर्ति सम्बन्धी मुद्दाको सुरु मिसिल सो अदालतबाट द्विकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७९।०५।१२ को आदेश।
८. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार कारण भए सबुद प्रमाणसहित म्याद सूचना पाएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ (पन्ध्र) दिनभित्र विपक्षी नं. १ र २ को हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् तथा अन्य विपक्षीको हकमा आफै वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत् लिखितजवाफ पेश गर्नु भनी आदेश र निवेदनको

प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीहरुका नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखितजवाफ परे वा
अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु।

निवेदकले अन्तरिम आदेशसमेत माग गरेको सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रस्तुत निवेदनमा संलग्न
भएको विषय दुवै पक्षको उपस्थितिमा छलफल भई निर्णय गर्नुपर्ने देखिएकोले सो सम्बन्धमा
छलफलको लागि मिति २०७९।७।२४ को पेशी तोकी दुवै पक्षलाई सोको जानकारी दिनु
भन्ने यस अदालतको मिति २०७९।१०।२८ को आदेश।

९. स्वास्थ्य उपचारमा लापरवाही गरेको हो होइन ? भन्ने कुरा प्राविधिक विषय रहेको देखिन्छ।
सम्बन्धित आधिकारिक प्राविधिक निकायले एकिन गर्ने प्रकृतिको विषय रहेको देखिंदा वादीले
नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा दिएको उजुरीको सिलसिलामा सो काउन्सिलबाट सत्य तथा
छानविन गरी निर्णय भएको भन्ने देखिएको छ। सोही निर्णयका सम्बन्धमा मिति
२०७८।०८।१९ को पत्र तथा मिति २०७८।०८।२० को इमेलबाट नेपाल मेडिकल
काउन्सिलले वादीलाई जानकारी गराएको आधारमा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा
५० अनुसारको हदम्याद देखाई उजुरी (फिराद) दायर गरेको देखिन आएकोले हदम्याद नाघी
फिराद दायर भएको भन्न मिल्ने देखिएन। फिराद दावी अनुसार क्षतिपूर्ति पाउन सक्ने हो होइन
भन्ने सम्बन्धमा कानूनबमोजिम ठहरे अनुसार हुने विषय देखिएकोमा हदम्याद भित्र फिराद दायर
नभएको भनी फिराद खारेज गर्न मिल्ने देखिएन। तसर्थ, उल्लिखित दफा ५० को म्याद भित्रै
प्रस्तुत उजुरी परेकोले हदम्याद भित्रै देखिएको भनी नियमित सुनुवाईका लागि पेश गर्ने गरी
काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७९।०२।१२ मा भएको आदेश परिवर्तन गरिरहन
नपर्ने भनी यस अदालतबाट भएको आदेश निवेदन संलग्न कागज, प्रमाणको मूल्याङ्कन र
विश्लेषण गरी तथ्य, प्रमाण र कानूनको आधारमा आदेश भएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ
भन्नेसमेत व्यहोराको उच्च अदालत, पाटनको लिखितजवाफ।
१०. मिति २०७९।२।१२ मा चित नवुझी उच्च अदालत, पाटनमा निवेदन गर्दा प्रस्तुत आदेश
सदर भइसकेको अवस्थामा विपक्षी/प्रस्तुत मुद्राका प्रतिवादीले तहाँ सम्मानित अदालतमा प्रस्तुत
रिट निवेदन दर्ता गरेको अवस्था रहेको छ। तसर्थ, रिट निवेदन खारेजभागी भएकोले खारेज
गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखितजवाफ।
११. यसमा रिट निवेदकले उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को क्षतिपूर्तिको दावी गर्न
सक्ने हदम्यादको प्रश्न मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १३१, १३२ र

३५

१३३ को परिप्रेक्ष्यमा उठाउनुभएको र उक्त उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० मा उल्लिखित हदम्यादको व्याख्या मुद्दाको अन्तिम निर्णय हुँदा निरूपण हुने विषय रहेकोले हाल सुविधा सन्तुलनको दृष्टिकोणले अन्तरिम आदेश जारी गर्नु परेन। तर निवेदकले उठाएको हदम्यादको विषय उपभोक्ता संरक्षण ऐन अन्तर्गतको क्षतिपूर्तिसँग जोडिएको र उक्त विषय व्यक्तिको बाँचन पाउने अधिकार, न्यायमा पहुँचको हक, क्षतिपूर्तिसहित न्यायको अधिकार र उपभोक्ताको हकभित्र पनि सेवाबाट क्षति पुगेको व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकसँगसमेत जोडिएको हुँदा समयमै निरूपण हुनुपर्ने विषय भएकोले मिति २०७९।०८।१५ गतेको पेशी तोकी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७९।०७।२४ को आदेश।

१२. यसमा प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठको नाममा यस अदालतबाट जारी भएको १५(पन्ध्र) दिने म्याद मिति २०७९।७।२१ गते तामेल भएको कुरा मिसिल संलग्न म्यादको तामेली प्रतिबाट देखिंदा सो मितिले प्रत्यर्थीले लिखितजवाफ फिराउने अवधि बाँकी नै रहेको देखिंदा प्रस्तुत मुद्दाको आज सुनुवाई गर्न मिलेन। मिति २०७९।९।७ गतेको पेशी तोकी नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७९।०८।१५ को आदेश।
१३. मेरो उपचारमा चरम लापरवाही (Gross Medical negligence) गरेको शङ्खा लागि नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा सत्य तथ्य छानविन गरी जानकारी दिनु हुन अनुरोध गरी मिति २०७८।०९।१० मा मैले दिएको उजुरी निवेदन उपर अनुसन्धान भएको र मेडिकल काउन्सिलको अनुसन्धानबाट लापरवाही गरिएको भनी निकालिएको निष्कर्षबाट थाहा जानकारी मैले मिति २०७८।०८।२० गते (६ Dec. २०२१)) मा nmc8@nmc.org.np बाट मेरो email:- pallavishrestha@gmail.com मा पत्र आएपछि थाहा जानकारी पाएँ। विपक्षीहरूको लापरवाहीका कारण मलाई हानी नोकसानी पुगेको कुरा थाहा पाएको मितिले ६ महिना भित्रै उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ४८ र ५० बमोजिम ऐनको हदम्याद भित्रै कानूनले दिएको क्षतिपूर्तिको अधिकार दावी गर्न सम्मानित का.जि.अ.समक्ष ऐ. ऐनको दफा ४८ र ५० बमोजिम उपस्थित भएकी हुँ। “प्रत्येक विरामीलाई Right against medical negligence को हक प्राप्त हुनु पछि र Proven medical negligence मा right to adequate compensation को हकसमेत प्राप्त हुनु पर्दछ” भनी डा. दिनेश विक्रम शाह वि. सिर्जना के.सी.समेतमा उल्लेख छ। तसर्थ, कानूनबमोजिम जिल्ला र उच्च अदालतहरूमा विचाराधीन मुद्दामा अनुचित हस्तक्षेप नगर्ने

२५

सम्मानित सर्वोच्च अदालतको अभ्यासलाई निरन्तरता दिनको लागि समत प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पल्लवी श्रेष्ठको लिखितजवाफ।

यस अदालतको ठहर

१४. नियमबमोजिम मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलासमा पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको निवेदनसहितका मिसिल अध्ययन गरी निम्न बमोजिमको बहस सुनियो।
१५. निवेदकको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादव एवं विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री परशुराम कोइराला र श्री कमलेष द्विवेदीले विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठ मिति २०७७।७।९ मा दुर्घटनामा परी सोही मितिमा वयोधा अस्पतालमा प्रारम्भिक उपचार गराई Follow Up का लागि एकहसा पछि बोलाएकोमा गएको देखिन्दैन। विपक्षीले नेपालका अन्य अस्पतालहरु ग्राण्डी, बि.एण्ड बि. तथा भारतस्थित अहुजा हस्पिटलमा समेत उपचार गराएको देखिन्छ। दुर्घटनाबाट भएको हानी नोकसानीको उपचारको क्रममा हुने लापरवाहीबाट पुग्न गएको क्षतिपूर्ति भराई माग्नका लागि उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को हदम्याद ६ महिनाभित्र उजुरी गर्नुपर्ने हुन्छ। उपचारको क्रममा विभिन्न अस्पतालमा उपचार गराएकोमा निवेदक वयोधा अस्पताल र सोमा कार्यरत डाक्टरलाई मात्र विपक्षी बनाइएको छ। अन्यत्र अस्पतालबाट हुनसक्ने लापरवाहीलाई अन्देखा गरिएको छ। आफूलाई क्षति पुगेको तथ्य विपक्षीको उजुरी व्यहोराबाटै उपचार प्रक्रिया मिति २०७७।८।५ मा समाप्त भएको स्वीकार गरेको, नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा २०७७।१२।२२ मा पहिलो र मिति २०७८।१।१० मा दोस्रो पटक उजुरी दिएकोमा सो मितिबाट विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठले क्षतिपूर्ति दाबी गर्ने हदम्याद नघाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरेको उजुरीबाट न्याय निरूपण गर्न मिल्ने होइन। त्यसैले उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० ले निर्धारण गरेको हदम्याद नघाई विपक्षीले मिति २०७८।९।७ मा दायर गरेको उजुरीलाई मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १३२ बमोजिम प्रारम्भिक सुनुवाई गर्दै हदम्याद भित्रै उजुरी परेको मानी काठमाडौं जिल्ला अदालतले गरेको त्रुटिपूर्ण अन्तरकालिन आदेशलाई नै सदर गर्दै उच्च अदालत, पाटनले गरेको त्रुटिपूर्ण आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाऊँ। साथै हदम्याद नाधी परेको उजुरीको सुनुवाई रोकी पाउन प्रतिषेधसहित परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने बहस जिक्र प्रस्तुत गर्नुभयो।

- १६
१६. त्यसैगरी विपक्षीको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता डा. रमेश पराजुलीले दुर्घटनाबाट घाइते भएकी विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठले आफूलाई उपचारको क्रममा भएको लापरवाहीबाट क्षति पुग्न गएको भन्ने कुरा नेपाल मेडिकल काउन्सिलबाट मिति २०७८।०८।२० मा प्राप्त इमेलबाट थाहा भएकोले सो मितिबाट उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० बमोजिमको हदम्याद भित्रै न्याय मार्गन काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा उजुरी लिई गएको अवस्था हो। डा. दिनेश विक्रम शाह वि. सिर्जना के.सि. भएको क्षतिपूर्ति मुद्दा (ने.का.प. २०६६ अङ्क ११ नि.न. द२६२) मा “हानी नोकसानी भएको कुरा जुनबेला जानकारी भयो सोही मितिलाई मुद्दा गर्नुपर्ने कारण सिर्जना भएको मिति मान्नुपर्ने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ। हानी नोकसानी भएको कुरा जुनबेला जानकारी भयो सोही मितिलाई मुद्दा गर्नुपर्ने कारण सिर्जना भएको मिति मान्नुपर्ने हुन्छ भनिएको छ। उपचारको क्रममा हानी नोकसानी भएको जानकारी कहिलेलाई मान्ने भन्ने सन्दर्भमा Expert Opinion मा उल्लेख भएपछि मात्र हदम्याद सुरु हुन्छ। विशेषज्ञको राय नआएसम्म हदम्याद सुरु हुँदैन। नेपाल मेडिकल काउन्सिलले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रही निर्णय गरेको विषयबाट पीडितलाई जानकारी भएको र ऐनमा “हानी नोकसानी पुगेको मिति” भने तापनि पीडितले आफूलाई भएको हानी नोकसानीको जानकारी भएको मिति २०७८।८।२० बाटै न्याय प्राप्तिका लागि प्रयासरत रहेको र सो मितिबाट उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को हदम्याद ६ महिना भित्रै उजुरी दिएको हुँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो।
१७. उल्लिखित बहस समेत सुनी निर्णयितर्फ विचार गर्दा निम्नानुसारको प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो
- :-

क. उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० बमोजिम मेडिकल लापरवाही (Medical Negligence) क्षतिपूर्तिको दावी गर्ने हदम्याद सम्बन्धमा कारण परेको मिति कुन हुने हो?

ख. निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषणयुक्त परमादेशसमेतको आदेश जारी हुने हो वा होइन?

१८. उल्लिखित निर्णयिक प्रश्नहरूमा प्रवेश गर्नु पूर्व प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यगत विवरण उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ। वादी पल्लवी श्रेष्ठ र प्रतिवादी डा. शशी कुमार झासमेत भएको काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा दायर भएको क्षतिपूर्ति (०७८-CP-१९१४) को मुद्दा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५० को दफा ५० को क्षतिपूर्तिको दावी गर्नसक्ने हदम्याद भित्र दर्ता सभएकोले हदम्याद

४५

विहिन उक्त मुद्दा खारेज गरिपाउँ भनी यी निवेदकहरूले दायर गरेको निवेदनमा मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १३२ अन्तर्गत उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को हदम्यादको बारेमा काठमाडौं जिल्ला अदालतले प्रारम्भिक सुनुवाई गरी उक्त उजुरी हदम्याद भित्रको ठहन्याई मिति २०७९।०२।१२ मा गरेको अन्तरकालिन आदेश बदर गरी पाउन उच्च अदालत, पाटनमा निवेदन दिएकोमा उच्च अदालत, पाटनले मिति २०७९।०४।१९ मा सुरु अदालतको आदेश नै सदर गरेको हुँदा सो अदालतले हानी नोकसानी भएको थाहा पाएको गलत मितिलाई कायम गरी उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को हदम्याद भित्रकै उजुरी रहेको भनी गरेको आदेश कानूनको व्याख्या र सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित सिद्धान्त विपरित रहेको हुँदा उक्त आदेशहरू बदर गरिपाउँ भनी निवेदकको तर्फबाट प्रस्तुत रिट निवेदन पेश हुन आएको देखियो ।

१९. प्रथमतः कुनै पनि मुद्दाको तथ्य भित्र प्रवेश गर्नु पूर्व उक्त मुद्दा दायर गर्ने हकदैया, हदम्याद र क्षेत्राधिकारको विषयमा निर्णय गरिनुपर्ने हुन्छ । मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ५१ को उपदफा १ मा “...कुनै मुद्दाका सम्बन्धमा... अदालतको अधिकारक्षेत्र नभएको, वादीलाई मुद्दा दायर गर्ने हकदैया नभएको वा हदम्याद नभएको प्रश्न उठाएमा अदालतले पहिले त्यस्तो प्रश्नका सम्बन्धमा निर्णय गरेर मात्र त्यस्तो मुद्दाको अन्य कारबाही अगाडि बढाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रस्तुत निवेदनको सन्दर्भमा विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठ र प्रतिवादी डा. शशी कुमार झोसमेत भएको क्षतिपूर्तिसम्बन्धी मुद्दा हाल काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको र प्रतिवादीले आफ्नो प्रतिउत्तर पत्रमा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० मा व्यवस्था भएबमोजिमको हदम्याद नघाई दर्ता भएको क्षतिपूर्तिको उजुरी प्रारम्भिक रूपमा नै दर्ता गर्न अयोग्य (Inadmissible) हुँदा दाबी खारेज गरिपाउँ भनी जिकिर लिएको पाईन्छ । रिट निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा मुख्यतः हदम्यादको सम्बन्धमा प्रारम्भिक सुनुवाईमा हदम्याद भित्रको मुद्दा रहेको भन्ने मिति २०७९।२।१२ को काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशलाई सदर गर्ने मिति २०७९।४।१९ को उच्च अदालत पाटनको आदेश उपर रहेको छ । यसर्थ सर्वप्रथम वादी पल्लवी श्रेष्ठले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा क्षतिपूर्तिको निमित्त चढाएको उजुरी हदम्यादभित्र रहेको वा नरहेको भन्ने प्रश्नमा नै प्रवेश गर्नुपर्ने देखियो ।
२०. अब पहिलो प्रश्नको रूपमा रहेको मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको मिति कहिलेलाई मान्ने र उजुरी हदम्याद भित्र रहेको छ वा छैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, मिति २०७७।०७।०९ मा

३४५

काठमाडौं कलंकी चोकमा गुडिरहेको ट्याकसीको टायरमा अल्झिएको चङ्गाको धागोमा अलझी दाहिने खुट्टाको गोलीगाँठो (Ankle) मुनीको भागमा घाउ भएकोले उपचारको लागि विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठ निवेदक वयोधा अस्पतालमा उपचार गर्न गएको र निजको उपचार सो अस्पतालका डा. शशी कुमार झाले गरेको भन्ने देखिन्छ। उक्त अस्पतालमा उपचारपश्चात् विरामीलाई सन्चो नभएपछि ग्रान्डी अस्पताल, बि. एण्ड बि. अस्पताल हुँदै सन् २०२० जनवरी १० (बि.सं. २०७७ मंसिर ५) मा भारतको लखनऊस्थित अहुजा अस्पतालमा उपचार गराएको देखिन्छ। नेपाल फर्किएपछि वयोधा अस्पतालले उपचारमा लापरवाही गरे नगरेको विषयमा एकिन हुनको लागि मिति २०७८।०९।१० गते विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठले नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा उजुरी दिएको देखिन्छ। नेपाल मेडिकल काउन्सिलले मिति २०७८।०८।२० मा वयोधा अस्पतालले उपचारमा लापरवाही गरेको भनी विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठलाई जानकारी दिएकोले निज पल्लवी श्रेष्ठले आफूले जानकारी पाएको मिति २०७८।०८।२० उल्लेख गरी उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० बमोजिम सो जानकारी पाएको मितिले ६ महिनाभित्र भनी मिति २०७८।०९।०७ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा क्षतिपूर्तिको लागि उजुरी दर्ता गरेको देखियो।

२१. काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको क्षतिपूर्ति (०७८-CP-१९१४) मुद्दामा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० बमोजिमको क्षतिपूर्तिको दावी गर्न सक्ने हदम्याद अन्तर्गत उजुरी दर्ता गर्न ल्याएको भनी विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठले सो उजुरीमा उल्लेख गरेको देखिएकोले सो सन्दर्भमा रहेको कानूनी व्यवस्थालाई अवलोकन गरी हेर्दा “यस ऐन विपरित वस्तु वा सेवा बिक्री वितरण वा प्रदान गरेको कारणबाट कुनै उपभोक्तालाई शारीरिक, मानसिक, आर्थिक, भौतिक वा अन्य किसिमको हानी नोकसानी हुन गएमा वा वस्तुको त्रुटिपूर्ण उत्पादनको कारणबाट क्षति पुग्न गएमा उपभोक्ता स्वयंले वा निजको तर्फबाट कुनै उपभोक्ता संस्थाले वा उपभोक्ता असक्षम भएमा वा निजको मृत्यु भइसकेको अवस्थामा त्यस्तो उपभोक्ताको हकवालाले त्यस्तो वस्तु तथा सेवा उत्पादन, पैठारी, दुवानी, बिक्री वितरण वा प्रदान गर्ने जुन व्यक्तिको कारणबाट त्यस्तो हानी, नोकसानी भएको हो सोही व्यक्तिबाट क्षतिपूर्ति भराइ पाउन अदालतसमक्ष त्यसरी हानी, नोकसानी पुगेको मितिले छ छ महिनाभित्र उजुरी गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ।
२२. प्रस्तुत विवाद स्वास्थ्य उपचारमा चिकित्सकीय लापरवाही (Medical Negligence) सँग सम्बन्धित रही क्षतिपूर्ति मागसँग जोडिएकोमा हदम्यादको निर्णय गर्दा व्यक्तिले उपचार गराएको

३५४

दिनलाई Cause of action मान्ने हो वा व्यक्ति उपर हानी नोक्सानी पुगेको दिनलाई Cause of action मान्ने हो वा हानी नोक्सानी पुगेको थाहा पाएको दिनलाई मान्ने हो अर्थात नोक्सानी पुगेको मिति के लाई मान्ने भन्ने विषय प्रस्तुत निवेदनमा हदम्याद निर्धारणको निमित्त महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा, विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठले वयोधा अस्पतालमा उपचार गरेको तथ्यलाई रिट निवेदनमा समेत स्वीकार गरेकै देखिन्छ। हरेक नागरिकले गुणस्तरीय सेवा तथा वस्तु उपभोग गर्न पाउन तथा अनुचित व्यापारिक क्रियाकलापबाट हानी नोक्सानी बेहोर्नु नपरोस् भन्ने हेतुले नेपालको संविधानको धारा ४४ ले “प्रत्येक उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ” भनी उपभोक्ताको हकलाई सुनिश्चित गरेको छ। उक्त धारा ४४ को कार्यान्वयनको प्रयोजनार्थ उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा १६ ले “अनुचित व्यापारिक क्रियाकलापको कार्य अन्तर्गत “कुनै पनि उपभोग्य वस्तु वा सेवाको गुणस्तर वा परिमाण ढाँट्ने वा झुक्याई त्यस्तो उपभोग्य वस्तु वा सेवा चिकित्सा वितरण गर्ने, प्रदान गर्ने र झुटो प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य पर्दछन् भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। त्यस्तै मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा २३२ ले पनि “कानून बमोजिम इलाज गर्न पाउने व्यक्तिले कसैको इलाज गर्दा गम्भीर लापरवाही वा हेलचक्रयाई गरी इलाज गर्न, औषधी खान दिन वा खान सिफारिस गर्न वा चिरफार गर्न हुँदैन” भनी चिकित्सा लापरवाहीलाई अपराधीकरण गरेको पाईन्छ। मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा ६७२ मा पनि “कसैले आफ्नो दायित्व वहन गर्नु पर्ने अरु कसैको त्रुटि, हेलचक्रयाई वा लापरवाही जेसुकैबाट भएतापनि गरेको कुनै काम (Commission) वा अकर्मण्यता (Omission) बाट कसको जीउ, ज्यान वा सम्पत्ति वा कानून बमोजिम संरक्षित हक वा हितमा कुनै किसिमले हानि नोक्सानी पुऱ्याउनु नहुने” व्यवस्था रहेको पाईन्छ। गुणस्तरीय चिकित्सा सेवा पाउनुपर्ने विषय व्यक्तिको स्वास्थ्यसम्बन्धी हकसँग मात्र नभई व्यक्तिको संविधानको धारा १६ ले प्रदान गरेको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकसँग समेत अन्तरनिहित रहेको हुँदा गुणस्तरीय चिकित्सा सेवा प्रदान गर्नु चिकित्सकको प्राथमिक दायित्वअन्तर्गत पर्दछ। उपचारको क्रममा चिकित्सकको लापरवाहीबाट विरामीलाई क्षति पुन जाने भएकोले विरामीको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकलाई सुरक्षित गर्नका लागि Right Against Medical Negligence को हकसमेत हुने भनी यस अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको देखिन्छ। यस अदालतबाट दिनेश विक्रम शाह विरुद्ध सिर्जना के. सि. (ने.का.प. २०६६, अङ्क ११, नि. नं. द२६२) भएको क्षतिपूर्ति मुद्दामा

३५

“प्रत्येक बिरामीलाई Right Against medical negligence को हक प्राप्त हुनुपर्दछ र Proven medical negligence मा Right to adequate compensation को हकसमेत प्राप्त हुनुपर्दछ” भनी उल्लेख भएको देखिन्छ तसर्थ नेपालको संविधानमा स्वास्थ्यसम्बन्धी हक र उपभोक्ताको हक अन्तर्गत गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा पाउने अधिकार र चिकित्सकीय लापरवाही (Medical Negligence) अन्तर्गत क्षतिपूर्ति पाउने अधिकारसमेत सुरक्षित एवं सुनिश्चित गरिएको पाईन्छ।

२३. त्यसैगरी Medical Negligence जस्तो प्राविधिक विषयसँग सम्बन्धित सेवामा रोगको उपचार (Treatment) गर्ने बित्तिकै निको (Cure) हुन्छ वा परिणाम (Consequence) देखिन्छ भन्ने हुँदैन। उपचार र औषधीको प्रभावहरु सामान्यतया केही समय पश्चातमात्र देखिने र कुनै औषधोपचार केही समयसम्म निरन्तर रहन सक्ने हुँदा तोकिएको समय (Strict Time) भित्र नै उजुरी गर्न सकिन्छ भन्नु न्यायोचित पनि हुँदैन। यस पूर्व पनि यस अदालतले दिनेश विक्रम शाह विरुद्ध सिर्जना के. सि. (ने.का.प. २०६६, अङ्क ११, नि. नं. द२६२) भएको क्षतिपूर्ति मुद्दामा “डाक्टरले जाँची औषधी Prescribe गरेको दिन वा औषधी खाएको पहिलो दिनदेखि गणना गर्ने होइन् औषधी दिनहुँ खाएपछि लक्षण र असरहरु देखिन थालेको दिनबाट हदम्यादको गणना गर्नुपर्छ। ऐनको व्याख्या गर्दा Purposive व्याख्या गर्नुपर्छ, निरर्थक Frustrate हुने व्याख्या गर्नु नहुने, हानी नोकसानी भएको कुरा जुनबेला जानकारी भयो सोही मितिलाई मुद्दा गर्नुपर्ने कारण सिर्जना भएको मिति मान्नुपर्ने, औषधी सेवनको कारणबाट उत्पन्न विवादमा अन्य मुद्दामा जस्तो औषधी खाएको पहिलो दिनबाट हदम्याद गणना गर्ने व्याख्या Absurd Interpretation हुन्छ। औषधी सेवनपछि क्रमशः असर गर्न थालेको जानकारी पाएको मितिबाट हदम्यादको गणना गर्नुपर्ने भनी चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) को विषयमा हदम्याद निर्धारण गर्ने न्यायिक दृष्टिकोणको विकास भएको देखिन्छ।

२४. उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को मुख्य उद्देश्य उपभोक्ताको सार्वभौमसत्ता (Consumer's Sovereignty) कायम गर्नु रहेको भन्ने देखिन्छ। उपभोक्ताको हक हित संरक्षण गर्नु, कुनै पनि सेवा वा वस्तुको उपभोगबाट उपभोक्तालाई हुने हानी नोकसानीबाट बच्न र बचाई राख्न पाउने मौलिक अधिकारप्रति सक्रिय र चनाखो राख्नु नै यस ऐन ल्याउनु पछाडीको विधायिकी मनसाय रहेको देखिन्छ। रिट निवेदकले जिकिर लिएको ने.का.प. २०६९ नि.नं. द७४४ मा प्रतिपादित सिद्धान्त “कानूनमा हदम्यादको विषय जै जुन रूपमा र जसरी प्रयुक्त भएको छ, अदालतले पनि सो सम्बन्धी कानूनी प्रावधानको व्याख्या कानूनी शब्दको अर्थ र उद्देश्यअनुसूप मात्रै गर्नुपर्ने” को

३५

सन्दर्भमा, उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को कानूनी प्रावधानलाई हेर्दा सोमा “हानी नोक्सानी पुगेको ६ महिनाभित्र उजुरी गरी सक्तुपर्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाईन्छ । उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० मा प्रयोग भएको शब्द “हानी नोक्सानी पुगेको” भनेको घटना घटेको वा भए गरेको मिति नभई त्यसको असर पीडितलाई कहिले पुग्यो भन्ने हो । घटना घटेको दिनबाटै हदम्याद सुरु हुने भए विधायिकाबाट “भए गरेको” भन्ने शब्दावली नै प्रयोग हुनुपर्ने तर सो नभई ऐनमा “हानी नोक्सानी पुगेको” शब्दावलीको प्रयोग हुनुको विधायिकी मनसाय पीडितलाई असर पुगेको एकिन भएको मितिदेखि हदम्याद सुरु हुने भन्ने नै देखिन्छ ।

२५. वस्तुतः स्वास्थ्य उपचारको क्रममा चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) बाट उत्पन्न प्रभाव वा दुष्परिणाम उपचार भए गरेको समयबाट तत्कालै वा समयको अन्तरालमा समेत देखा पर्न सक्छन् । कतिपय अवस्थामा आफूले गरेको उपचारबाट कुनै खास मिति वा दिनमा त्यसको नकारात्मक परिणाम देखा पन्यो भनी एकिन गर्न पनि कठिनाई हुन्छ । कतिपय अवस्थामा पीडितले फरक फरक स्वास्थ्य संस्था वा चिकित्सकसँग उपचार गराउनु पर्ने अवस्था पनि रहन्छ । यदि स्वास्थ्य परीक्षणको परिणाम तत्काल देखिई पीडित उपभोक्तामा असर परेको देखिएमा सोही आधारमा हदम्याद कायम गर्न सकिन्छ तर त्यस्तो परीक्षणको परिणाम समय अन्तरालमा देखिएमा र त्यसको प्रभाव निरन्तर कायम रहिरहेमा पीडितको अवस्था हेरी हदम्याद कायम गरिनु पर्दछ । यस स्थितिमा पहिले गरेको उपचारबाट परेको असरको निरन्तरता (Doctrine of Continuous Harm) लाई हदम्याद निर्धारणको क्रममा समेत मनन गर्नुपर्ने हुन्छ । चिकित्सकीय लापरवाही सम्बन्धी विवादमा दुष्परिणामको निरन्तरताको सिद्धान्तले हदम्याद सम्बन्धी कानूनको व्याख्यालाई समेत अन्य सामान्य विषयको हदम्याद सम्बन्धी कानून भन्दा पृथक ढङ्गले उपभोक्ताको हक हित संरक्षणका लागि सम्बन्धित संस्था वा व्यक्तिलाई उत्तरदायी बनाउने गरी व्याख्या गर्नुपर्ने मान्यता राखेको हुन्छ भन्ने यस इजलासको ठम्याई रहेको छ ।

२६. यस अदालतबाट डा. बुद्ध बस्न्यात विरुद्ध उपभोक्ता हित संरक्षण मञ्च नेपाल (ने.का.प. २०७७, अङ्क १२, नि. नं. १०६२१) भएको क्षतिपूर्ति मुद्दामा “स्वास्थ्य परीक्षणको परिणाम तत्काल देखिई पीडित उपभोक्तामा असर परेको देखिएमा सोही आधारमा हदम्याद कायम गर्न सकिन्छ वा त्यस्तो परीक्षणको परिणाम समय अन्तरालमा देखिएमा र त्यसको प्रभाव निरन्तर

कायम रहिरहेमा पीडितको अवस्था हेरी हदम्याद कायम गरिनु पर्दछ। यस्तो विषयमा अदालतले कानूनको शब्दिक व्याख्या (literal interpretation) नगरी पीडित उपभोक्ताको हक संरक्षण गर्ने गरी तथा सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई उत्तरदायी बनाउने गरी उदारतापूर्वक (liberal) व्याख्या गर्नु पर्दछ। परिणाम स्वरूप पीडित रहेको व्यक्तिलाई थप मर्फा वा असर नपरेस् र उत्तरदायित्व वहन गर्न सकोस् भनी अदालतसमेतले छ्याल गर्नुपर्ने हुन्छ। भन्ने मान्यता स्थापित भएको पाइन्छ। चिकित्सा लापरवाही सम्बन्धी दुष्कृतिको प्रश्न समावेश भएको मुद्दामा हदम्याद सम्बन्धी कानूनको कठोर रूपमा पालना (strict adherence to the general statute of limitation) गर्दा पीडित अक्सर अन्यायमा परी पीडित उपचार विहिन अधिकार (Right without a remedy) को अवस्थामा गुञ्जनुपर्ने हुन्छ। यही सन्दर्भमा संयुक्त राज्य अमेरिकाको Lipsey V. Michael Reese Hospital (39, 262 N.E.2d at 455) मुद्दामा चिकित्सा लापरवाहीसँग सम्बन्धित हदम्याद कानूनलाई narrow construction गरेमा पीडित पक्षलाई “obvious and flagrant injustice” हुन्छ भनेर व्याख्या गरेको पाइन्छ। उल्लिखित कानूनको र सर्वोच्च अदालतको व्याख्यासमेतबाट नेपालमा चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) को विषयमा हदम्याद निर्धारण गर्दा सो सम्बन्धमा प्रतिपादित सिद्धान्त एवं कानूनी व्यवस्था समेत उदार र लचिलो रहेको देखिन्छ।

२७. चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) मा हदम्यादको सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई हेर्दा, भारतमा *V.N. Shrikhande vs Anita Sena Fernandes* [(2011) 1 SCC 53] को मुद्दामा भारतको सर्वोच्च अदालतले “In cases of medical negligence, no straight jacket formula can be applied for determining as to when the cause of action has accrued to the consumer. Each case is to be decided on its own facts. If the effect of negligence on the doctor's part or any person associated with him is patent, the cause of action will be deemed to have arisen on the date when the act of negligence was done. If, on the other hand, the effect of negligence is latent, then the cause of action will arise on the date when the patient or his representative-complainant discovers the harm/injury caused due to such act or the date when the patient or his representative-complainant could have, by exercise of reasonable diligence discovered the act constituting negligence” भनी व्याख्या भएको पाइन्छ। त्यसेगरी *Morgan v. Grace Hospital Inc.* 989 W.Va. 753, 988 S.E. 2d 956 मा “It simply places an undue strain upon common sense, reality, logic and simple justice to say that a cause of action had 'accrued' to the plaintiff until the X-ray examination disclosed a foreign object within her abdomen and until she had reasonable basis for believing or reasonable means of ascertaining that the foreign object was within her abdomen as a consequence of the negligent performance of the hysterectomy” भनी शल्यक्रिया भएको १०

२५

वर्ष पछि मात्र एकस-रे रिपोर्टबाट पीडितको पेटमित्र बाह्य वस्तु रहेको जानकारी भएको अवस्थामा Supreme Court of West Virginia ले पीडितले आफूमाथि लापरवाही भएको भन्ने उचित आधार नभएसम्म मुद्दा दायर गर्न नसक्ने हुँदा चिकित्सा लापरवाहीको सन्दर्भमा हदम्यादको सिद्धान्त लागु नहुने भनी व्याख्या गरेको पाईन्छ। त्यसैगरी, *Green vs Hardiman [2019] IESC 51* को मुद्दामा आयरल्याण्डको सर्वोच्च अदालतले “*the plaintiff only acquired sufficient knowledge when he received the expert report. While he could have been reasonably expected to acquire that information with the help of medical or appropriate expert advice which it was reasonable for him to seek before that date, he cannot be fixed with such knowledge in circumstances where he obtained appropriate advice at the time he did and acted upon it.*” भनी व्याख्या गर्दै चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) सँग सम्बन्धित विवादमा विशेषज्ञको राय प्राप्त भई सकेपछि हदम्याद लागू हुने गरी उदार र लचिलो अभ्यास रहेको देखिन्छ। बेलायतको सर्वोच्च अदालतले पनि *Haward v. Fawcetts [2006 UKHL9]* को मुद्दामा “*the limitation period starts when the claimant had the knowledge required for bringing an action for damages in respect of the relevant damage*” भनी क्षतिपूर्तिको लागि दाबी गर्ने हदम्याद दाबीकर्तालाई क्षतिको पूर्ण जानकारी प्राप्त भएको दिनबाट लागू हुने गरी व्याख्या गरेको देखिन्छ। त्यस्तै यस अदालतले परोपकार प्रसूति तथा स्वीरोग अस्पताल विकास समिति थापाथली विरुद्ध सूर्यकुमारी अधिकारी (ने.का.प. २०७६, अङ्ग १०, नि. नं. १०३७७) भएको क्षतिपूर्ति मुद्दामा “हदम्यादको प्रश्नको सम्बन्धमा विरामी अस्पतालबाट डिस्चार्ज भएको मितिबाट नभई लापरवाही भएको जानकारी प्राप्त भएको मितिबाट हदम्याद सुरु हुने भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ।

२८. यसरी चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) मा हदम्यादको सन्दर्भमा “Discovery of Harm Rule” को अभ्याससमेतलाई आत्मसात गर्नुपर्ने देखिन्छ। पीडितले चिकित्सकबाट भएको लापरवाहीका कारण आफूले हानि खेप्नु परेको हो भन्ने यथोचित र तर्कसंगत जानकारी (Reasonable and Logical Information) प्राप्त नगरेसम्म मुद्दा गर्नुपर्ने कारण (Cause of Action) समेत सिर्जना नहुने हुँदा हदम्याद गणनाको प्रारम्भ हुँदैन। कतिपय अवस्थामा पीडितलाई विशेषज्ञको राय प्राप्त भई सकेपछि मात्र चिकित्सकको कार्य र आफूलाई परेको हानिविच सम्बद्धता रहेको जानकारी हुने हुँदा चिकित्सकले लापरवाही गरेको दिन भन्दा पनि पीडितले आफूमाथि लापरवाही भएको एकिन जानकारी पाएको दिनबाट मात्र हदम्यादको गणना

२८

सुरु हुन्छ। यसका साथै घटनाको बारेमा तत्कालै उजुरी दिन सकिने अवस्था नरहेको वा तोकिएको समयसीमा भित्र हानी नोक्सानी भएको जानकारी पाउन नसकेको स्थितिमा केही समयको लागि हदम्यादको गणनालाई स्थगित गरिनुपर्छ भन्ने Doctrine of Tolling को अवधारणासमेत क्षेत्राधिकारहरूमा लागू भएको पाईन्छ। त्यसकारण पनि Discovery of Harm Rule तथा Doctrine of Tolling को सिद्धान्त बमोजिम पीडित उपर लापरवाही भएको र पीडितले सो लापरवाहीको आधिकारीक जानकारी प्राप्त गरेको बिचको समयमा हदम्यादको गणनालाई स्थगन गरिनुपर्ने पनि हुन्छ। स्वास्थ्यमा हानी नोक्सानी भएको थाहा पाउने वित्तिकै हदम्याद सुरु हुने नभई उपचारको क्रममा पीडितलाई त्यस्तो असर रहेको एकिन जानकारी प्राप्त हुन आएको पछिल्लो मितिलाई हदम्याद सुरु भएको मिति मान्नुपर्ने देखिन्छ।

२९. उल्लिखित कानूनी व्यवस्था, प्रतिपादित सिद्धान्तं एवं अन्तर्राष्ट्रिय अभ्याससमेतलाई प्रस्तुत मुद्राको तथ्यसँग विश्लेषण गर्दा, मिति २०७७।०७।०९ मा काठमाडौं कलंकी चोकमा गुडिरहेको ट्याक्सीको टायरमा अल्जिएको चड्काको धागोमा अलझी विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठको दाहिने खुट्टाको गोलीगाँठो (Ankle) मुनीको भागमा घाउ भएकोले उपचारको लागि निवेदक वयोधा अस्पतालमा जाँदा डा. शशी कुमार झाले उपचार गरेको भन्ने देखिन्छ। विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठको घाउको Proper Diagnosis नभई right foot हलचल गर्न नसक्ने भएपछि ग्राण्डी इन्टरनेशनल अस्पताल र बि. एण्ड बि. अस्पताल हुँदै अन्तमा भारत, लखनऊ स्थित Ahuja Hospital मा २०२२।१।२० (२०७७।०८।०५) मा Operation गरेको भन्ने देखिन्छ। भारतबाट उपचारपश्चात् नेपाल फर्की आइसकेपछि निवेदक वयोधा अस्पतालले आवश्यक Diagnosis नगरी लापरवाही गरेको कारण इन्फेक्सन भएको भन्ने शङ्का उब्जी नेपाल मेडिकल काउन्सिल (NMC) मा मिति २०७८।०९।१० गते लापरवाही ठहरे आवश्यक कारवाही गरी दिन निवेदन दिएकोमा NMC ले मिति २०७८।०८।२० गते cmail पठाएपछि मलाई जानकारी भएकोले उपचार गर्ने डा. शशी कुमार झाले उपचारमा लापरवाही गरेको भनी विपक्षी पल्लवी श्रेष्ठले मिति २०७८।०९।०७ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उजुरी दिएको देखिन्छ। प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठले मिति २०७७।०८।०५ मा Ahuja Hospital मा अपरेशन भएको र औषधी उपचारमै समय व्यतित गरेको, त्यसपछि निजले लापरवाही गरेको कारण इन्फेक्सन भएको भन्ने शङ्का उब्जी नेपाल मेडिकल काउन्सिल (NMC) मा उजुरी दिएकोमा उक्त काउन्सिलले उजुरीको छानविन गरी निकालेको निष्कर्षका आधारमा रिट निवेदक उपर

खुला

प्रत्यर्थीले उजुरी गरेको देखियो। यसरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दर्ता भएको क्षतिपूर्ति मुद्दामा यस मुद्दाका प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठले मेडिकल काउन्सिलमा चिकित्सा लापरवाही (Medical Negligence) भए नभएको छानविनको लागि निवेदन दिएको र छानविन पश्चात् लापरवाही भएको भन्ने एकिन भई प्रत्यर्थीले आफूलाई हानी पुगेको थाहा पाएपछि मात्र उजुरी दायर गरेको देखिन्छ।

३०. सामान्यतया: विरामी प्रति डाक्टरले खराब भावना, खराब आचरण तथा खराब मनसाय राखेको भनी मान्नु पर्ने अवस्था रहेदैन। विरामीको स्वास्थ्य उपचारको क्रममा चिकित्सकले असल मनसाय (Good faith) राखी कर्तव्यको पालना (Duty to Care) नैतिकवान (Ethical) भएर नै गरेको हुन्छ भन्ने मान्नु पर्ने हुन्छ। विरामीले अस्पताल/चिकित्सकसँग उपचार गर्दा डाक्टरलाई विश्वास गरी उपचार गराउन आएको हुन्छ। सुरुमै अविश्वास गर्नु पर्ने कुनै कारण हुँदैन। उचित समय (Reasonable Time) सम्म उपचारको सकारात्मक असर/प्रभाव कुर्नु र आशातित सुधार नभएमा अन्य डाक्टर वा अस्पताल जानु पनि स्वभाविक हो। निश्चित काम/घटना/अनुसन्धान वा प्रतिवेदनबाट मात्र सम्बन्धित व्यक्तिले कुनै उपचारमा लापरवाही (Medical Negligence) भएको रहेछ भनी एकिन गर्न सक्ने हुन्छ। खास गरी Medical Negligence को विवादमा सम्बन्धित विशेषज्ञ वा विशेषज्ञ संस्थाको राय प्रतिवेदनबाट एकिन गर्नलाई स्वभाविक मान्नुपर्ने हुन्छ।
३१. प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठ आफ्नो स्वास्थ्य उपचार गर्न भारतको अहुजा अस्पताल पुगेको र उक्त अस्पतालबाट उपचार गरी नेपाल फर्की सकेपछि रिट निवेदक वयोधा अस्पतालबाट उपचारको क्रममा लापरवाही भएको शङ्खा लागी रिट निवेदकउपर स्वास्थ्य उपचारमा चरम लापरवाही र ठगी गरेको सम्बन्धमा क्षतिपूर्तिसमेत दावी गर्दै आवश्यक छानविन र कारबाहीका लागि नेपाल मेडिकल काउन्सिलमा मिति २०७७।१२।२२ मा पहिलो पटक र मिति २०७८।०१।१० मा दोस्रो पटक निवेदन दिएको र मेडिकल काउन्सिलबाट लापरवाही भएको भनी स्थापित भएको छानविनको निष्कर्ष काउन्सिलले इमेलमार्फत् प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठलाई मिति २०७८।०८।२० मा जानकारी गराए पश्चात् निजले मिति २०७८।०९।०७ मा रिट निवेदक उपर काठमाडौं जिल्ला अदालतमा क्षतिपूर्तिको दावी गर्दै उजुरी दायर गरेको देखिन्छ। यसरी मिति २०७८।०८।२० मा प्रत्यर्थीले ईमेलमार्फत आफू माथि हानी नोक्सानी भएको आधिकारीक जानकारी पाएको हुँदा सो मितिलाई कारण परेको मिति मान्नुपर्ने प्रष्ट छ। साथै

प्रत्यर्थी पल्लवी श्रेष्ठले उक्त कारण परेको मितिबाट काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०७८।०९।०७ मा क्षतिपूर्तिको उजुरी दायर गरेको देखिँदा उक्त उजुरी उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० मा उल्लिखित हदम्याद भित्रै दायर भएको देखियो ।

३२. जहाँसम्म यी रिट निवेदकले जिकिर लिएको ने.का.प. २०२२ नि.नं ३०१ सम्बन्धमा हेर्दा, “आघात भएका व्यक्तिले नै क्षतिपूर्तिमा दावा गर्न सक्ने। आघात व्यक्तिको मृत्यु भएमा हककालाहरूले क्षतिपूर्तिको दावा गर्न नमिल्ने” भनी प्रतिपादन भएको सिद्धान्तको विषयवस्तु प्रस्तुत मुद्दाको विषयवस्तुसँग सान्दर्भिक रहेको देखिएन। त्यस्तै ने.का.प. २०५५ नि.नं. ६६२५ मा “किर्ते कागजको १८ नं. मा प्रयुक्त शब्दावली अनुसार काम भए गरेको मितिबाट नालेश दिन सक्ने व्यवस्था गरेको देखिदा किर्ते वा जालसाजी कृया भए गरेको मिति अर्थात् किर्ते वा जालसाजी कृया भए गरेको मितिले नै नालेश गर्नु पर्ने अवस्था देखिन आउद्ध” भनी किर्ते कागज र जालसाजीको मुद्दाको हदम्यादसँग सम्बन्धित विषय उल्लेख भएको देखिन्छ। किर्ते कागज र Medical Negligence को विषय फरक हुँदा किर्ते कागजमा लागू हुने हदम्यादसम्बन्धी मान्यता Medical Negligence मा लागू हुन्छ भन्न उचित नहुने हुँदा रिट निवेदकले जिकिर लिएको उपर्युक्त नजीर सिद्धान्तसमेत प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने देखिएन।
३३. हदम्यादको उद्देश्य भनेको अविश्वसनीय दावी तथा उजुरीहरूको दायरमा रोक लगाउनु, प्रमाण लोप हुन नदिनु, कानूनी विवादहरूको समयमै समाधान सुनिश्चित गर्नु तथा कानूनी निश्चिततालाई प्रवर्द्धन गर्नु हो । तर हदम्यादको उद्देश्य र न्यायमा पहुँचको सिद्धान्तको बीचमा सन्तुलन कायम गर्नु पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण छ । हदम्याद सम्बन्धी कानूनको व्याख्या गर्दा एकातर्फ कानूनी विवादहरू समयमै समाधान हुने सुनिश्चितता हुनुपर्छ भने अर्कातर्फ कानूनले स्पष्ट रूपमा निषेध गरेको अवस्थामा बाहेक हदम्यादको प्रयोगले कानूनी उपचार खोज्ने व्यक्तिको अधिकारमा अनावश्यक रूपमा वाधा अवरोध सृजना नहोस् भन्ने तर्फपनि सावधानीपूर्वक विचार गरिनुपर्छ । अझ Medical Negligence जस्तो विषयमा पीडितले आफूमाथि हानी नोकसानी भएको एकिन जानकारी प्राप्त गरेपछि कानूनी उपचारको बाटो लिएको अवस्थामा पीडितको सेवा वा वस्तुको उपभोगबाट हुने हानि नोकसानीबाट बच्न र बचाई राख्न पाउने मौलिक अधिकार, पीडित उपभोक्ताको सार्वभौमसत्ता (Consumer's Sovereignty) तथा पीडित उपभोक्ताको न्यायमा पहुँचको संरक्षणको उद्देश्यले हदम्यादलाई विचार गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२५

३४. अतः उल्लिखित तथ्य, कानूनी व्यवस्था, प्रतिपादित सिद्धान्त एवं विवेचना समेतको आधारमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७९।०२।१२ मा "...यी उजुरीकर्ता उपर विपक्षीहरूको कार्यबाट हानी नोकसानी भएको एकिन जानकारी नेपाल मेडिकल काउन्सिलको मिति २०७८।८।१९ को पत्रबाट उजुरीकर्ता वादीले थाहा जानकारी पाएको भन्ने देखिएको सो मितिबाट प्रतिवादीहरूको सेवाबाट हानी नोकसानी पुगेको एकिन भई उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा ५० को म्यादभित्र प्रस्तुत उजुरी परेको हदम्याद भित्रको देखिंदा प्रस्तुत मुद्दालाई नियमित सुनवाईका लागि नियमानुसार पेश गर्नु भनी भएको आदेश सदर हुने गरी उच्च अदालत, पाटनबाट मिति २०७९।०४।१९ मा भएको आदेश मिलेकै देखिंदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थाको विद्यमानता देखिएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी यो आदेश विद्युतीय प्रणालीमा प्रविष्ट गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनू।

.....
सुप्रीम युद्ध

(सपना प्रधान मल्ल)

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

अमित शर्मा

(नहकुल सुवेदी)

न्यायाधीश

फैसला तयार गर्न सहयोग गर्ने इजलास अधिकृतः- इन्द्रकुमार श्रेष्ठ/निराजन शर्मा/मतिना शाक्य
अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याउने इन्टर्नः समज्ञा प्रधान
कम्प्युटर सेटिङ :- चन्द्रावती तिमल्सेना
इति संवत् २०७९ साल पौष ७ गते रोज ५ शुभम्-----